



บทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน
THE ROLE OF BUDDHISM IN PROMOTING MORALITY IN SCHOOLS

วรภัทร ส่องสว่าง
Woraphat Songsawang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Thailand

Corresponding Author's Email: itonnoblk@gmail.com

Received: 6 August 2026; Revised: 3 September 2026; Accepted: 30 September 2026

บทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน

วรภัทร ส่องสว่าง

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและวิเคราะห์บทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสารจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์สาระสำคัญเกี่ยวกับหลักธรรม แนวทางการประยุกต์ใช้ และกลไกที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนในบริบทสถานศึกษา ผลการศึกษาพบว่า คุณธรรมเป็นคุณลักษณะภายในที่มีความสำคัญต่อการพัฒนานุชนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะเบญจศีล พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และไตรสิกขา ซึ่งครอบคลุมมิติด้านความประพฤติ การอยู่ร่วมกัน ความรับผิดชอบ ความเพียร และการพัฒนาตนอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่าย ได้แก่ พระสงฆ์ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน ภายใต้แนวคิดบูรณาการ (บ้าน วัด โรงเรียน) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาคุณธรรมจากระดับบุคคลไปสู่ระดับสังคม การขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติสามารถดำเนินการผ่านการบูรณาการหลักธรรมในหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมโรงเรียนที่เอื้อต่อคุณธรรม ตลอดจนการดำเนินงานตามแนวคิดสถานศึกษาวิถีพุทธ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านทรัพยากรและงบประมาณ บุคลากร ระบบและกลไกการดำเนินงาน ความรู้ความเข้าใจ เวลา สภาพแวดล้อมทางสังคม และความร่วมมือกับชุมชน ดังนั้น การยกระดับการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนจึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ผ่านความร่วมมือเชิงบูรณาการของทุกภาคส่วน ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพบุคลากร การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม และการเชื่อมโยงหลักธรรมกับกระบวนการจัดการศึกษา เพื่อสนับสนุนการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม ความรับผิดชอบ และความสามารถในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; คุณธรรม; โรงเรียน; หลักธรรม; บูรณาการ

THE ROLE OF BUDDHISM IN PROMOTING MORALITY IN SCHOOLS

Woraphat Songsawang

Abstract

This academic article aims to examine the conceptual foundations and analyze the role of Buddhism in promoting morality in schools. A documentary research approach was employed through the study of Buddhist scriptures, academic documents, books, textbooks, and related research in order to synthesize key concepts concerning Buddhist principles, their application, and the mechanisms relevant to the moral development of students within educational settings. The findings indicate that morality constitutes an essential internal quality for the holistic development of human beings in terms of behavior, mental development, and wisdom. Buddhism provides a range of principles that can be concretely applied to promote morality in schools, particularly the Five Precepts, the Four Brahmavihāras, the Four Saṅgahavatthus, the Four Iddhipādas, and the Threefold Training. These principles encompass dimensions of proper conduct, peaceful coexistence, responsibility, perseverance, and systematic self-development. Effective moral development in schools requires the participation and collaboration of multiple stakeholders, including monks, teachers, school administrators, parents, and local communities, under the Bowon concept of Home–Temple–School. This collaborative mechanism plays an important role in linking moral development at the individual level with broader social development. Practical implementation can be achieved through the integration of Buddhist principles into the curriculum and learning management, student development activities, the creation of school environments and cultures conducive to morality, and the implementation of the Buddhist-Oriented School approach. Nevertheless, the implementation of such initiatives continues to face several constraints, including limitations in resources and budgets, personnel, operational systems and mechanisms, knowledge and understanding, time, social environments, and community cooperation. Therefore, the enhancement of moral development in schools should be carried out systematically and continuously through integrated collaboration among all sectors, together with personnel capacity development, the promotion of accurate understanding of Buddhist principles, and the systematic integration of those principles into educational processes. Such efforts can support the development of students with knowledge, morality, responsibility, and the ability to live appropriately and sustainably with others.

Keywords: Buddhism; Morality; School; Buddhist Principles; Bavorn (Home-Temple-School)

บทนำ

สังคมไทยในยุคปัจจุบันกำลังเผชิญกับความท้าทายอย่างยิ่งในด้านการเสื่อมถอยของคุณธรรมและจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านพฤติกรรมเสี่ยงของวัยรุ่น ความรุนแรงที่เพิ่มสูงขึ้น การขาดจิตสาธารณะ และความเสื่อมถอยของความรับผิดชอบส่วนบุคคล (ตรีทิพย์นภา ทองดี, 2568) ผลการสำรวจสถานการณ์คุณธรรมของคนไทยประจำปี พ.ศ. 2567 โดยศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) จากกลุ่มตัวอย่าง 29,432 คน พบว่าคนไทยทั้ง 3 ช่วงวัยมีคุณธรรม 5 ด้านอยู่ในระดับพอใช้ มีค่าเฉลี่ย 4.32 จากคะแนนเต็ม 6 ลดลงจากปี 2566 ร้อยละ 8.67 โดยคุณธรรมด้านวินัยรับผิดชอบ สุจริต และพอเพียง อยู่ในระดับน้อย (ศูนย์คุณธรรม, 2567) เช่นเดียวกับผลสำรวจทุนชีวิตที่พบว่าคนไทยมีทุนชีวิตผ่านเกณฑ์ระดับดีเพียงร้อยละ 77.57 ลดลงจากปีก่อนหน้าร้อยละ 7.43 (ศูนย์คุณธรรม, 2567) สะท้อนว่าสังคมไทยกำลังเผชิญวิกฤตคุณธรรมที่ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนและเป็นระบบ

การศึกษาเป็นกลไกที่มีศักยภาพสูงสุดในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 กำหนดจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาว่าต้องพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 67 บัญญัติให้รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) บทบัญญัติทั้งสองฉบับสะท้อนว่าคุณธรรมและพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับให้เป็นเป้าหมายและเครื่องมือสำคัญของการศึกษาชาติ

พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติมีบทบาทหล่อหลอมจิตใจและวิถีชีวิตคนไทยมาอย่างยาวนาน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2549) อธิบายว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์อย่างครบวงจร ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด งานวิจัยของวันเฉลิม ไชยวงศ์ และคณะ (2568) พบว่าการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาสามารถสร้างผู้เรียนที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม โดยหลักธรรมสำคัญที่นำมาใช้ได้แก่ ศีล 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 อย่างไรก็ตามการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในบริบทการศึกษาไทยยังเผชิญความท้าทาย ทั้งความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าพระพุทธศาสนาเป็นเพียงพิธีกรรม ข้อจำกัดด้านเวลาและทรัพยากร ตลอดจนอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ขาดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้งของครูและบุคลากรทางการศึกษาส่งผลให้การถ่ายทอดหลักธรรมเป็นไปอย่างผิวเผิน ไม่สามารถเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้เรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากสภาพปัญหาและความท้าทายดังกล่าว บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและบทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน โดยวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษาไทย บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ พระสงฆ์ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน ตลอดจนแนวทางการนำหลักพุทธธรรมสู่การปฏิบัติในโรงเรียน ตั้งแต่การบูรณาการในหลักสูตร การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณธรรม ไปจนถึง

การดำเนินงานตามแนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่พบในกระบวนการดำเนินงาน การศึกษานี้หวังเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารการศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา และพระสงฆ์ผู้สอนศีลธรรมใน โรงเรียน ในการพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้ผลิตพลเมืองที่มีคุณธรรมอย่างยั่งยืนสืบไป

ความหมายและความสำคัญของคุณธรรม

1. ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม

คุณธรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า virtue หรือ morality มีรากศัพท์บาลีว่า คุณ หมายถึงสภาพ ความดีงามที่พึงประสงค์ และ "ธรรม" หมายถึงหลักการหรือธรรมชาติ คุณธรรมจึงหมายถึงสภาพคุณงามความ ดีที่เป็นคุณสมบัติภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งพร้อมกระทำความดีกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น (พระ ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2549) เป็นสิ่งที่ควบคุมด้วยจิตสำนึกมากกว่ากฎระเบียบภายนอก นักวิชาการหลาย ท่านให้นิยามไว้สอดคล้องกัน โกวิท วัฒนสุชาติ (2552) กล่าวว่าคุณธรรมเป็นลักษณะนิสัยที่เกิดจากการอบรม ฝึกฝนจนเป็นอุปนิสัย ส่วนจันทน์ อติวัฒนสิทธิ์ (2556) อธิบายว่าเป็นหลักความประพฤติที่เกิดจากการเรียนรู้ จากครอบครัวและสังคม คุณธรรมมักถูกใช้คู่กับจริยธรรม โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2549) อธิบายว่า คุณธรรมเป็นคุณภาพภายในที่ขับเคลื่อนพฤติกรรม ส่วนจริยธรรมเป็นกฎเกณฑ์ภายนอกที่สังคมกำหนด ทั้ง สองส่วนสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกในทางปฏิบัติ

2. องค์ประกอบและประเภทของคุณธรรม

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักวิชาการ คุณธรรมที่สำคัญสามารถจำแนกได้เป็น 5 ด้าน ได้แก่ (1) ความมีวินัยและความรับผิดชอบ ครอบคลุมความซื่อสัตย์ ความตรงต่อเวลา และการยอมรับผลของการ กระทำ ซึ่งผลสำรวจพบว่ามีค่าเฉลี่ยเพียง 4.27 จัดอยู่ในระดับน้อย (2) ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึงการ ประพฤติตรงตามความเป็นจริง ไม่คดโกงหรือเอาเปรียบผู้อื่น (จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์, 2556) ซึ่งมีค่าเฉลี่ย เพียง 4.19 (3) ความพอเพียงและความไม่ประมาท สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พระธรรมปิฎก, ป.อ. ปยุตโต), 2549) มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดที่ 4.17 (4) ความกตัญญูและจิตสาธารณะ มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าด้านอื่นที่ 4.64 และ 4.35 ตามลำดับ แต่มีแนวโน้มลดลง (ศูนย์คุณธรรม, 2567) และ (5) ความเมตตากรุณาและการ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร 4 ในพระพุทธศาสนา (โกวิท วัฒนสุชาติ, 2552)

3. ความสำคัญของคุณธรรมต่อการศึกษาและสังคม

คุณธรรมมีความสำคัญต่อการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ในหลายมิติ ประการแรก เป็นรากฐาน ของการพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ การศึกษาที่มุ่งพัฒนาปัญญาโดยละเลยคุณธรรมย่อมก่อให้เกิดผู้มีความรู้แต่ ขาดจิตสำนึกที่ดีงาม ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2549) ชี้ว่าการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญาไปพร้อมกัน ประการที่สอง เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สังคมที่ปราศจาก คุณธรรมย่อมเต็มไปด้วยความขัดแย้งและความอยุติธรรม (จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์, 2556) ประการที่สาม เป็น เครื่องมือพัฒนาตนให้พ้นจากความทุกข์ ประการที่สี่ เป็นเป้าหมายของนโยบายชาติ ดังปรากฏใน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และประกาศที่ห้า เป็นตัวขับเคลื่อนความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทยอย่างยิ่งย่น มากกว่าเพียงความมั่งคั่งทางวัตถุ (ศูนย์คุณธรรม, 2567)

4. คุณธรรมในบริบทของสังคมไทยและพระพุทธศาสนา

คุณธรรมในสังคมไทยมีความเชื่อมโยงลึกซึ้งกับพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (2549) อธิบายว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นคุณธรรมในความหมายที่สมบูรณ์ โดยศีล 5 เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐาน พรหมวิหาร 4 ส่งเสริมความเมตตา สังคหวัตถุ 4 สร้างความสามัคคี และอิทธิบาท 4 นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานและการศึกษา (วันเฉลิม ไชยวงศ์ และคณะ, 2568) อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์ การบริโภคนิยม และวัตถุนิยมได้กัดกร่อนรากฐานคุณธรรมดั้งเดิมของไทย ส่งผลกระทบต่อความกตัญญู จิตสาธารณะ และความพอเพียงของเยาวชนดังผลสำรวจของศูนย์คุณธรรม (2567) การฟื้นฟูคุณธรรมในสังคมไทยจึงจำเป็นต้องอาศัยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากลับมาเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตและการศึกษา มิใช่การเพิ่มภาระ หากแต่เป็นการคืนรากฐานสำคัญแก่เยาวชน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการส่งเสริมคุณธรรม

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมอันหลากหลายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม มิใช่เพียงข้อกำหนดทางศีลธรรมหรือพิธีกรรม หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งด้านศีล (ความประพฤติ) สมาธิ (จิตใจ) และปัญญา (ความรู้) (อง.ตัก. (ไทย) 20/90/318-319) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550) งานวิจัยของศุภกฤษ เกษมไพโรจน์ (2568) พบว่าการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการในการอบรมเยาวชนสามารถส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทความนี้นำเสนอหลักธรรมสำคัญ 4 หมวด ได้แก่ ศีล 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านความประพฤติ ความสัมพันธ์ทางสังคม และความพากเพียรในการศึกษา

1. ศีล 5 หลักพื้นฐานความประพฤติที่ดีงาม

ศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่วางรากฐานความประพฤติที่ดีงาม เปรียบเสมือนข้อตกลงขั้นต่ำของการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ประกอบด้วย (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ ส่งเสริมเมตตากรุณา และการไม่ใช้ความรุนแรง ในบริบทโรงเรียนคือการไม่กลั่นแกล้งรังแกผู้อื่น (2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ส่งเสริมความซื่อสัตย์ เช่น การไม่โกงข้อสอบ (3) เว้นจากการประพฤติดินในกาม ส่งเสริมวินัยในตนเองและความปลอดภัยทางเพศในสถานศึกษา (4) เว้นจากการพูดเท็จ ส่งเสริมความสัตย์จริงและความไว้วางใจในสังคม และ (5) เว้นจากของมีเงินเมา ส่งเสริมสติและความไม่ประมาท (อภ.วิ. (ไทย) 35/703/447-448) (พระพรหมคุณาภรณ์, (ป. อ. ปยุตฺโต, 2550)

2. พรหมวิหาร 4 หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความรักและความเข้าใจต่อผู้อื่น ประกอบด้วยเมตตา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุข) กรุณา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) และ อุเบกขา (การวางใจเป็นกลาง) (อภิ.วิ. (ไทย) 35/691/437-440) ในบริบทโรงเรียน หลักนี้ส่งเสริมให้ครูมีเมตตาต่อศิษย์อย่างเท่าเทียม นักเรียนเอื้ออาทรต่อเพื่อน ไม่อิจฉาริษยาความสำเร็จของผู้อื่น และครูดัดสินปัญหาด้วยความเป็นธรรมปราศจากอคติ งานวิจัยของพระปลัดนฤนาท อติชาโต และคณะ (2568) พบว่าการประยุกต์ใช้เมตตา กรุณา ทาน และอุเบกขา ช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมของนักเรียนให้เอื้อเฟื้อและรับผิดชอบต่อสังคม เช่นเดียวกับการนำหลักพรหมวิหาร 4 มาใช้บริหารงานกิจการนักเรียน ซึ่งสามารถปลูกฝังคุณธรรมตามหน้าที่พลเมืองที่ดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สังคหวัตถุ 4 หลักการสร้างความสัมพันธ์

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ประกอบด้วยทาน (การให้และแบ่งปัน) ปิยวาจา (การพูดจาสุภาพมีเหตุผล) อัตถจริยา (การประพฤติเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น) และ สมานัตตตา (การวางตัวสม่ำเสมอไม่ถือตัว) (อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/50-51) ในบริบทโรงเรียน หมายถึงการแบ่งปันความรู้แก่เพื่อน การพูดด้วยความสุภาพให้เกียรติกัน การเป็นอาสาสมัครในกิจกรรมต่าง ๆ และการที่ครูปฏิบัติต่อนักเรียนทุกคนอย่างเสมอภาคไม่ลำเอียง งานวิจัยของรัตน นิมัย (2567) ศึกษาการใช้สังคหวัตถุ 4 ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษา พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนรู้ สะท้อนว่าหลักธรรมนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและช่วยสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมแห่งการเรียนรู้

4. อิทธิบาท 4 หลักการสร้างความสำเร็จ

อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วยฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความเพียรพยายามไม่ทอดทิ้ง) จิตตะ (ความเอาใจใส่จดจ่อ) และวิมังสา (การไตร่ตรองสอบสวนด้วยปัญญา) (อภิ.วิ. (ไทย) 35/444-455/348-351) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2550) ในบริบทโรงเรียน หมายถึงการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ มีความมุ่งมั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีสมาธิในการเรียน และรู้จักคิดวิเคราะห์ตั้งคำถามด้วยตนเองแทนการเชื่ออย่างงมงาย งานวิจัยของพระครูปริยัติโสภณ กิจ (2568) พบว่าอิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการบริหารสถานศึกษา และช่วยปลูกฝังนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

5. หลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกเหนือจากหลักธรรมข้างต้น ยังมีหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) (อง.ติก. (ไทย) 20/90/318-319) ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตนอย่างครบวงจรครอบคลุมกาย วาจา และใจ หลักกัลยาณมิตรธรรม (ส.ม. (ไทย) 19/2/2-3) สำหรับการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ หลักกรรม (อง.ปญจก. (ไทย) 22/57/99-101) ในฐานะเครื่องมือสร้างความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน หลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) (อภิ.วิ. (ไทย) 35/189-206/163-173) สำหรับสอนการแก้ปัญหาอย่างมี

เหตุผล และหลักสติปัญญา 4 (ที.ม. (ไทย) 10/373/301) สำหรับส่งเสริมการมีสติและรู้เท่าทันตนเอง หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาเสริมกับหลักธรรมหลักทั้งสี่เพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

6. การบูรณาการหลักธรรมสู่การพัฒนาคุณธรรม

การบูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ เบญจศีล-เบญจธรรม อิทธิบาท 4 เวทนา 3 และพรหมวิหาร 4 ในการอบรมเยาวชนสามารถส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เยาวชนมีความพร้อมในการเผชิญปัญหาและมีสติปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม การปลูกฝังคุณธรรมจึงต้องอาศัยการบูรณาการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การออกแบบหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ไปจนถึงการสร้างบรรยากาศในโรงเรียน โดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน ควบคู่กับการฝึกอบรมครูให้มีความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง การส่งเสริมคุณธรรมพื้นฐานต้องทำควบคู่กับการพัฒนาทักษะการอ่าน เขียน และคิดคำนวณ เพื่อเตรียมความพร้อมผู้เรียนในสังคมที่มีการแข่งขัน

บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมคุณธรรม

การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนตามหลักพระพุทธศาสนาไม่สามารถดำเนินการได้โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากพระสงฆ์ ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และชุมชน ดังที่ปรากฏในแนวคิดบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความร่วมมือเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน

1. บทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงศึกษาธิการและมหาเถรสมาคม งานวิจัยพบว่าระดับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับมาก (พระอธิการมงคลชัย จุกวโร และคณะ, 2569) บทบาทครอบคลุมการถ่ายทอดหลักธรรมด้วยกระบวนการที่ทันสมัย เช่น Active Learning การเป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งมีผลมากกว่าการสอนด้วยวาจา (พระครูปลัดกัญไธ้ ขุนินฺธโร, 2554) การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น ค่ายพุทธบุตรและการปฏิบัติธรรม และการประเมินผลอย่างต่อเนื่องตามวงจร PDCA อย่างไรก็ตาม พระสอนศีลธรรมส่วนใหญ่ยังเป็นพระหนุ่มที่ต้องได้รับการดูแล และมีเวลาสอนจำกัด

2. บทบาทของครู ครูเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุดและเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) อธิบายว่าครูคือ กัลยาณมิตรที่คอยช่วยเหลือแนะนำศิษย์ บทบาทของครูครอบคลุมการเป็นแบบอย่างที่ดี การบูรณาการหลักธรรมในทุกกลุ่มสาระ เช่น หลักปัญญาในวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิชาสังคมศึกษา และปียาจาในวิชาภาษาไทย การเป็นกัลยาณมิตรที่สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ที่อบอุ่นปลอดภัย การจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม และการประเมินผลติดตามอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จมักมีเป้าหมายชัดเจนและบูรณาการหลักพุทธธรรมเป็นกรอบหลักของการเรียนการสอน

3. บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารมีบทบาทกำหนดนโยบายและทิศทางการส่งเสริมคุณธรรม ครอบคลุมการกำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน เช่น พัฒนาคณดี คนเก่ง และมีความสุข การสนับสนุน

ทรัพยากรบุคคลและงบประมาณ การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อคุณธรรมผ่านการจัดสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นสงบ (พระครูอุปัฏฐากพัฒนากิจ, 2564) การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ทั้งนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม การติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวัดและชุมชนตามหลักบวร

4. บทบาทของผู้ปกครองและครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกและสำคัญที่สุดในการปลูกฝังคุณธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) อธิบายว่าครอบครัวเป็นปฐมศึกษาของชีวิต เด็กซึมซับคุณธรรมจากการสังเกตพฤติกรรมพ่อแม่มากกว่าคำสอน บทบาทของผู้ปกครองครอบคลุมการเป็นแบบอย่างที่ดี การอบรมสั่งสอนคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ภาวะเศรษฐกิจที่กดดันทำให้ผู้ปกครองจำนวนมากมีเวลาอบรมบุตรหลานได้จำกัด ความร่วมมือระหว่างครอบครัว โรงเรียน และวัดจึงมีความสำคัญยิ่งในการทดแทนช่องว่างดังกล่าว

5. ความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน (หลักบวร) หลักบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นกระบวนการสร้างความร่วมมือเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนอย่างทั่วถึงและยั่งยืน วัดทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน โรงเรียนบูรณาการพุทธธรรมเข้าสู่การเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน ส่วนครอบครัวและชุมชนสนับสนุนกิจกรรมและสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย การดำเนินงานตามหลักบวรช่วยพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ทั้งกายภาพ ใจ ใจ ใจ ใจ และปัญญา การบริหารจัดการศึกษาโดยใช้หลักบวรมีประสิทธิภาพ โดยต้องสร้างความร่วมมือ จัดกิจกรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง มีการนิเทศติดตาม และนำผลไปพัฒนาต่อเนื่อง

6. บทบาทของชุมชนและสังคม ชุมชนมีบทบาทสนับสนุนการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนผ่านการสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนทั้งด้านวิทยากรและทุนทรัพย์ การเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับโรงเรียนและวัดอย่างบูรณาการ ดังสรุปบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมคุณธรรม

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	บทบาทหลัก	กิจกรรมที่ควรดำเนินการ
พระสงฆ์	ถ่ายทอดหลักธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี จัด	สอนศีลธรรมในโรงเรียน จัดค่าย
	กิจกรรมพัฒนา และประเมินผล	คุณธรรม สอนนั่งสมาธิและสวดมนต์
ครู	เป็นแบบอย่าง บูรณาการหลักธรรมในการ	บูรณาการพุทธธรรมในทุกวิชา จัด
	สอน เป็นกัลยาณมิตร ประเมินผล	กิจกรรมพัฒนาคุณธรรม
ผู้บริหารสถานศึกษา	กำหนดวิสัยทัศน์ สนับสนุนทรัพยากร สร้าง	กำหนดนโยบาย จัดสรรทรัพยากร
	วัฒนธรรมองค์กร บริหารตามธรรมาภิบาล	สร้างเครือข่ายความร่วมมือ

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	บทบาทหลัก	กิจกรรมที่ควรดำเนินการ
ผู้ปกครอง/ครอบครัว	เป็นแบบอย่างในครอบครัว อบรมสั่งสอน คุณธรรม มีส่วนร่วมกับโรงเรียน	อบรมคุณธรรมที่บ้าน ร่วมกิจกรรม กับโรงเรียน สื่อสารกับครู
ชุมชน	สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณธรรม สนับสนุนกิจกรรม เป็นแบบอย่าง	สนับสนุนกิจกรรมโรงเรียน สร้าง เครือข่ายความร่วมมือ

แนวทางการนำหลักพุทธธรรมสู่การปฏิบัติในโรงเรียน

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนจำเป็นต้องมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม ครอบคลุมตั้งแต่การบูรณาการในหลักสูตร การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณธรรม ไปจนถึงการดำเนินงานตามแนวคิดสถานศึกษาวิถีพุทธ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายและความต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลในระยะยาว

1. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในหลักสูตรและการเรียนการสอน การบูรณาการมิใช่การเพิ่มภาระให้ผู้สอน หากแต่เป็นการสอดแทรกคุณธรรมลงในกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติในทุกกลุ่มสาระ เช่น หลักปัญญาและวิมิงสาในวิชาวิทยาศาสตร์ สังคหวัตถุและพรหมวิหารในวิชาสังคมศึกษา ปิยวาจาในวิชาภาษาไทย และวินัยความเพียรในวิชาพลศึกษา กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์มุ่งกระตุ้นให้ผู้เรียนสัมผัส รับรู้ และลงมือปฏิบัติด้วยตนเองผ่านหลักอิทธิบาท 4 โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จมักกำหนดเป้าหมายชัดเจนสอดคล้องกับหลักธรรม

2. การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมสำคัญได้แก่ ค่ายคุณธรรมและค่ายพุทธบุตรที่จัดในช่วงปิดภาคเรียน ประกอบด้วยการเรียนรู้หลักธรรม การปฏิบัติสมาธิ และกิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชาและวันวิสาขบูชา กิจกรรมสวดมนต์และนั่งสมาธิก่อนเรียนเพื่อเตรียมความพร้อมด้านจิตใจตามหลักไตรสิกขา และกิจกรรมจิตอาสา เช่น การช่วยเหลือผู้สูงอายุและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยปลูกฝังหลักทานและอัตถจริยา

3. การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณธรรม โรงเรียนควรจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สะอาด สงบ ร่มรื่น มีศาลาพระพุทธรูปและมุมสงบสำหรับนั่งสมาธิ ควบคู่กับบรรยากาศทางสังคมที่เปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา และวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการเคารพผู้อาวุโสและการช่วยเหลือเกื้อกูล ทั้งนี้ผู้บริหารต้องกำหนดขอบข่ายให้ครอบคลุมอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และบรรยากาศโดยรวมให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันอย่างเสมอภาค (พระครูอุปถัมภ์พัฒนกิจ, 2564)

4. สถานศึกษาวิถีพุทธ สถานศึกษาวิถีพุทธ (Buddhist Oriented School) เป็นโครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการที่จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 นำหลักไตรสิกขามาเป็นกรอบพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม เพื่อพัฒนาผู้บริหาร ครู และนักเรียนให้มีพฤติกรรมกาย วาจา ใจ ที่ดีงาม (สะอาด สว่าง

สงบ) มีจิตอาสาและพัฒนาปัญญาอย่างสร้างสรรค์ (สถานศึกษาวิสุทธิ, 2568) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดแนวทางดำเนินการ 29 ประการครอบคลุมการบริหารจัดการ การเรียนการสอน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งกายภาพนา ศิลภาพนา จิตภาพนา และปัญญาภาพนา สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

5. การมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครอง การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนไม่อาจประสบความสำเร็จได้หากปราศจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครอง โรงเรียนควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือตามหลักบวร จัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและค่ายคุณธรรม และสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เห็นความสำคัญของการส่งเสริมคุณธรรม แนวทางที่เด่นชัดคือการที่พ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดี กลุ่มเพื่อนช่วยชักจูงพฤติกรรมเชิงบวก และการยกย่องส่งเสริมคนดี การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลการดำเนินงานยังช่วยนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

6. การวัดและประเมินผลคุณธรรม โรงเรียนควรกำหนดตัวชี้วัดคุณธรรมที่ชัดเจนและวัดได้ เช่น พฤติกรรมความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และจิตสาธารณะ ใช้วิธีการประเมินที่หลากหลาย ทั้งการสังเกต พฤติกรรม การประเมินโดยครูและเพื่อน และการสะท้อนคิดของผู้เรียนเอง และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการนิเทศติดตามอย่างสม่ำเสมอ ดังสรุปแนวทางทั้งหมดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุปแนวทางการนำหลักพุทธธรรมสู่การปฏิบัติในโรงเรียน

แนวทาง	กิจกรรม/วิธีการ	หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง
การบูรณาการในหลักสูตร	บูรณาการหลักธรรมในทุกกลุ่มสาระ จัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์	ไตรสิกขา, อิทธิบาท 4, สังคหวัตถุ 4
การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	ค่ายคุณธรรม กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา สวดมนต์-นั่งสมาธิ จิตอาสา	พรหมวิหาร 4, ทาน, ศีล 5
การจัดสภาพแวดล้อม	จัดสภาพกายภาพร่มรื่นสงบ มีป้ายธรรมะ มุมสมาธิ	ศีล สมาธิ ปัญญา
สถานศึกษาวิสุทธิ	ดำเนินการตามหลักไตรสิกขา พัฒนาผู้เรียนรอบด้านตามอัตลักษณ์ 29 ประการ	ไตรสิกขา, กายภาพนา, ศิลภาพนา, จิตภาพนา, ปัญญาภาพนา
การมีส่วนร่วมของชุมชน	สร้างเครือข่ายบวร จัดกิจกรรมร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน	สังคหวัตถุ 4, พรหมวิหาร 4
การวัดและประเมินผล	กำหนดตัวชี้วัด ใช้วิธีประเมินที่หลากหลาย นำผลไปพัฒนาต่อเนื่อง	หลักความรับผิดชอบ (กรรม)

ปัญหาและอุปสรรคในการนำพระพุทธศาสนามาส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน

แม้พระพุทธศาสนาจะมีหลักธรรมและแนวทางการพัฒนามนุษย์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษาได้อย่างหลากหลาย แต่การนำหลักธรรมดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริงในบริบทของโรงเรียนยังเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในด้านทรัพยากร บุคลากร ระบบการดำเนินงาน ความรู้ความเข้าใจ ระยะเวลา สภาพแวดล้อมทางสังคม และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปัจจัยเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันและส่งผลกระทบต่อประสิทธิผลของการส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษาโดยตรง สามารถพิจารณาได้ดังนี้

1. ปัญหาด้านทรัพยากรและงบประมาณ การดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรมจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรที่เพียงพอ ทั้งงบประมาณ สื่อการเรียนรู้ เทคโนโลยี พื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรม และแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม โรงเรียนแต่ละแห่งมีความพร้อมด้านทรัพยากรแตกต่างกัน บางแห่งมีข้อจำกัดด้านงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรม พัฒนาสื่อ หรือสนับสนุนการเรียนรู้เชิงคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดหลักธรรมบางส่วนยังมียุคสมัยที่ไม่สอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้ของผู้เรียนในยุคปัจจุบัน จึงเป็นข้อจำกัดต่อการทำให้หลักธรรมมีความน่าสนใจ เข้าใจง่าย และสามารถเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้เรียนได้

2. ปัญหาด้านบุคลากร บุคลากรถือเป็นกลไกสำคัญของการนำหลักพระพุทธศาสนาใช้ในการส่งเสริมคุณธรรม โดยเฉพาะผู้บริหาร ครู พระสอนศีลธรรม และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง หากบุคลากรขาดความรู้ ทักษะ หรือความพร้อมในการประยุกต์หลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน การดำเนินงานย่อมเกิดผลได้อย่างจำกัด ในบางกรณีผู้สอนอาจมีความรู้ด้านหลักธรรมแต่ขาดทักษะด้านการจัดการเรียนรู้และการใช้สื่อสมัยใหม่ ขณะที่ครูบางส่วนอาจมีภาระงานจำนวนมากจนไม่สามารถให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ หากผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนยังมองการส่งเสริมคุณธรรมเป็นเพียงกิจกรรมเสริม มิใช่ส่วนหนึ่งของภารกิจหลักของสถานศึกษา การขับเคลื่อนงานด้านนี้ก็จะเกิดความต่อเนื่องในระดับองค์กร

3. ปัญหาด้านการดำเนินงานและระบบ การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนบางแห่งยังขาดระบบดำเนินงานที่ชัดเจนและเชื่อมโยงกัน ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดกิจกรรม การติดตามผล ไปจนถึงการประเมินและปรับปรุงการดำเนินงาน กิจกรรมด้านคุณธรรมจึงอาจเกิดขึ้นเป็นโครงการเฉพาะช่วง หรือดำเนินการแยกส่วนจากระบบบริหารและการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียน อีกทั้งการประสานงานระหว่างผู้บริหาร ครู พระสอนศีลธรรม ผู้ปกครอง และชุมชนยังอาจไม่เป็นระบบเพียงพอ ส่งผลให้การพัฒนาคุณธรรมขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียนได้อย่างเต็มที่

4. ปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนาของบุคลากร และผู้เรียนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของการส่งเสริมคุณธรรม หากหลักธรรมถูกถ่ายทอดในลักษณะเน้นการจดจำคำศัพท์หรือการปฏิบัติตามรูปแบบ โดยไม่ได้อธิบายความหมาย เหตุผล และการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ผู้เรียนอาจมองว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ห่างไกลจากชีวิตประจำวัน หรือเป็นเพียง

เรื่องของพิธีกรรมและข้อปฏิบัติทางศาสนา การส่งเสริมคุณธรรมจึงควรให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้าใจเชิงเหตุผล การเชื่อมโยงหลักธรรมกับสถานการณ์ใกล้ตัว และการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ และเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

5. ปัญหาด้านเวลาและความต่อเนื่อง การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษามีข้อจำกัดด้านเวลา เนื่องจากโรงเรียนต้องดำเนินการตามหลักสูตรและรับผิดชอบภารกิจด้านการเรียนรู้หลายด้าน การส่งเสริมคุณธรรมจึงอาจถูกจัดไว้ในช่วงเวลาจำกัดหรือดำเนินการเฉพาะในกิจกรรมพิเศษ หากขาดการบูรณาการเข้ากับรายวิชา กิจกรรมประจำวัน และวิถีชีวิตของโรงเรียน การพัฒนาคุณธรรมย่อมเกิดผลได้ยาก เนื่องจากคุณธรรมเป็นคุณลักษณะที่ต้องอาศัยการฝึกฝน การทำซ้ำ การเห็นแบบอย่าง และการได้รับการส่งเสริมอย่างสม่ำเสมอในระยะยาว

6. ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม ผู้เรียนในปัจจุบันเติบโตท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากเทคโนโลยีดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์ วัฒนธรรมบริโภคนิยม และค่านิยมที่หลากหลาย ปัจจัยดังกล่าวมีอิทธิพลต่อความคิด พฤติกรรม และการตัดสินใจของผู้เรียนอย่างมาก การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนจึงไม่สามารถดำเนินการโดยแยกขาดจากบริบททางสังคมได้ โรงเรียนจำเป็นต้องพัฒนาวิธีการนำเสนอหลักธรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ร่วมสมัย รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถของผู้เรียนในการรู้เท่าทันสื่อ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การควบคุมตนเอง และการตัดสินใจบนพื้นฐานของความรับผิดชอบ

7. ปัญหาด้านความร่วมมือกับชุมชน การพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนไม่สามารถดำเนินการโดยโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากพฤติกรรมและค่านิยมของผู้เรียนได้รับอิทธิพลจากครอบครัว ชุมชน วัด กลุ่มเพื่อน และสภาพแวดล้อมทางสังคม หากการดำเนินงานของโรงเรียนขาดความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชน การปลูกฝังคุณธรรมอาจเกิดขึ้นเฉพาะภายในโรงเรียนและไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การดำเนินชีวิตภายนอกสถานศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ แต่ละโรงเรียนยังมีบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และทรัพยากรที่แตกต่างกัน การนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้จึงจำเป็นต้องปรับให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ และเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง วัด ชุมชน และภาคีเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

กล่าวโดยสรุป ปัญหาและอุปสรรคในการนำพระพุทธศาสนาไปส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนมิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่เป็นผลจากความเชื่อมโยงของทรัพยากร บุคลากร ระบบการบริหาร ความรู้ความเข้าใจ เวลา สภาพแวดล้อมทางสังคม และความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้อง การแก้ไขปัญหาจึงควรดำเนินการในลักษณะองค์รวม โดยบูรณาการการส่งเสริมคุณธรรมเข้ากับระบบบริหาร การจัดการเรียนรู้ วัฒนธรรมองค์กร และความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ครอบครัว วัด และชุมชน เพื่อให้การพัฒนาคุณธรรมเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา ดังสรุปในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 สรุปปัญหาและอุปสรรคในการนำพระพุทธศาสนาไปส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน

ประเภทปัญหา	ปัญหา/อุปสรรคที่พบ
ด้านทรัพยากรและงบประมาณ	ข้อจำกัดด้านทรัพยากร (78.6%); งบประมาณไม่มั่นคง; ขาดสื่อทันสมัย
ด้านบุคลากร	ขาดแคลนครู/พระสอนศีลธรรมผู้เชี่ยวชาญ; ขาดทักษะสื่อทันสมัย
ด้านการดำเนินงานและระบบ	ระบบไม่ชัดเจน; ขาดการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง; ละเลยเพราะแรงกดดันการสอบ
ด้านความรู้ความเข้าใจ	ขาดความเข้าใจหลักธรรมเชิงลึก; เข้าใจผิดว่าเป็นเพียงพิธีกรรม
ด้านเวลาและความต่อเนื่อง	ข้อจำกัดด้านเวลา; กิจกรรมขาดความต่อเนื่อง
ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม	อิทธิพลสื่อและเทคโนโลยี; วัตถุนิยม; ความหลากหลายของผู้เรียน (58.9%)
ด้านความร่วมมือกับชุมชน	ความร่วมมือกับชุมชนอ่อนแอ; ขาดการประชาสัมพันธ์; บริบทแตกต่างกัน

สรุป

บทความนี้นำเสนอบทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน โดยชี้ให้เห็นว่าคุณธรรมเป็นคุณสมบัติภายในจิตใจที่เป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ซึ่งพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะศีล 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อธิปไตย 4 และไตรสิกขา การส่งเสริมคุณธรรมให้ประสบความสำเร็จต้องอาศัยความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งพระสงฆ์ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน ภายใต้แนวคิดบูรณาการควบคู่กับการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นระบบผ่านการบูรณาการในหลักสูตร กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การจัดสภาพแวดล้อมและแนวทางสถานศึกษาวิถีพุทธ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังเผชิญอุปสรรคสำคัญด้านทรัพยากร บุคลากร ระบบการดำเนินงาน ความเข้าใจ เวลา สภาพแวดล้อมทางสังคม และความร่วมมือกับชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังและเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปปฏิบัติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนงบประมาณและพัฒนาศักยภาพพระสอนศีลธรรมและครูให้มีทักษะการจัดการเรียนรู้ที่ทันสมัย สถานศึกษาควรบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบมากกว่าเพียงกิจกรรมเฉพาะกิจ และควรเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น สำหรับการศึกษาในลำดับต่อไป ควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์เพื่อประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมตามแนวพุทธในบริบทที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธบริหารการศึกษาให้สมบูรณ์และนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงยิ่งขึ้นในการผลิตพลเมืองที่มีคุณธรรมของสังคมไทยอย่างยั่งยืนสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน ผู้เขียนสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ดังภาพต่อไปนี้



ภาพที่ 1 การส่งเสริมคุณธรรมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้เขียน, ออกแบบภาพด้วย ChatGPT, 2026

จากบทความนี้ ได้องค์ความรู้หลักอยู่ 3 ระดับ ดังในภาพ อธิบายได้ว่า

1. ฐานความคิด คือหลักธรรม 4 หมวดภายใต้ไตรสิกขา พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้เพียงคำสอนเรื่องความดี”อยู่ๆ แต่มีชุดหลักธรรมที่ตอบโจทย์คุณธรรมแต่ละมิติอย่างเป็นระบบ ศีล 5 ฐานพหุติกรรม พรหมวิหาร 4 สร้างการอยู่ร่วมกัน สังคหวัตถุ 4 สร้างความสามัคคี และอิทธิบาท 4 สร้างความเพียร ทั้งหมดร้อยเรียงอยู่ใต้กรอบใหญ่คือไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-ปัญญา)

2. กลไกขับเคลื่อน ไม่มีใครทำคนเดียวได้ ข้อค้นพบที่สำคัญที่สุดคือ การส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนสำเร็จไม่ได้ด้วยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต้องอาศัยบวร (บ้าน-วัด-โรงเรียน) ทำงานประสานกัน วัดให้พระสอนศีลธรรมและเป็นแบบอย่าง โรงเรียนบูรณาการผ่านครูและผู้บริหาร ส่วนบ้านเสริมแรงพหุติกรรมที่บ่มเพาะในสถานศึกษา

3. ผลลัพธ์และช่องว่างที่ยังเหลืออยู่ เมื่อกลไกทำงาน ผลจะไปถึงทั้งตัวผู้เรียน (มีวินัย ซื่อสัตย์ เมตตา) และสังคมโดยรวมในระยะยาว แต่บทความก็ชี้ตรงไปตรงมาว่านี่ไม่ใช่สูตรสำเร็จที่ใช้ได้ทันที ยังมีอุปสรรคเชิงระบบทั้งเรื่องทรัพยากร บุคลากร เวลา และความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเอง ซึ่งเป็นจุดที่งานวิจัยในอนาคตควรเข้าไปแก้ไขต่อ

จุดที่น่าสนใจที่สุดคือข้อ 2 บทความนี้ไม่ได้เสนอพุทธศาสนาแค่ในฐานะชุดคุณค่า แต่ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่แล้ว (วัด พระสงฆ์ โครงการภาครัฐ) ซึ่งต่างจากทฤษฎีการศึกษาที่นำเข้าจากต่างประเทศตรงที่ไม่ต้องสร้างระบบใหม่ทั้งหมด เพียงแต่ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วให้เต็มศักยภาพ

เอกสารอ้างอิง

โกวิท วัฒนสุขชาติ. (2552). *คุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิต*. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. (2556). *สังคมวิทยาศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ตรีทิพย์นภา ทองดี. (2568). แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนไทยในศตวรรษที่ 21.

วารสารสื่อวิชาการและวิจัย, 1(2), 33-44.

พระครูปริยัติโสภณกิจ, พระปลัดฮอนด้า วาสสโท, และยิ่งสรณ์ หาพา. (2568). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาที่มีคุณภาพของการบริหารสถานศึกษา. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(1). <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JMCR/article/view/6383>

พระครูปลัดกัญไธ้ ขุนอินโร (แช่ลิ้ม). (2554). *บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

พระครูอุปถัมภ์พัฒนกิจ. (2556). *สภาพการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระยอง เขต 1 และเขต 2* [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรังสิต].

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปลัดนันทนา อติชาโต, พระมหากนิษฐ สิริปญโญ, และพระมหาวิริยธน์ วรินโท. (2568). การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนอ้อมน้อยโสภณชนูปถัมภ์ จังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*, 11(4), 232-245. <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/nsc/article/view/6769/4428>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 16). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหากิตติธัมมัญญ์ สุกิตติเมธี. (2565). การปลูกฝังคุณธรรมผ่านหลักธรรมพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียน. *วารสารนพพุทธศาสตร์*, 1(1), 40-51.

<https://so11.tci-thaijo.org/index.php/JMBS/article/view/1377>

- พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), สมศักดิ์ บุญปุ, และพระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน. (2564). สภาพปัจจุบัน
ปัญหาารูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. *วารสารบัณฑิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย*, 19(1), 21-35. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/mgsj/article/view/252234>
- พระอธิการมงคลชัย จกกวโร, พระครูสุวรรณธรรมคุณ, และพระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ. (2569). บทบาท
ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาใน
อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ*, 9(1), 43-55.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/bim/article/view/287907>
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*, 134(40ก), 1-90.
- วันเฉลิม ไชยงค์, สมเดช นามเกต และ พระครูจิรธรรมธัช. (2568). พุทธศาสนากับการสร้างคุณธรรมและ
จริยธรรมในระบบการศึกษา. *วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม*, 3(2), 624-637.
<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/article/view/2209/1665>
- ศุภทนต์ เกษมไพโรจน์. (2568). การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน.
วารสารสื่อวิชาการและวิจัย, 1(1), 41-50.
<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JERR/article/view/2243>
- ศูนย์คุณธรรม. (2567). *โครงการวิจัยการสำรวจสถานการณ์คุณธรรมด้วยดัชนีชี้วัดคุณธรรมและทุนชีวิต ปี
2567. ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).*
- สถานศึกษาวิถีพุทธ. (2568). *ระบบประเมินสถานศึกษาวิถีพุทธ (BSE)*. สืบค้นจาก [https://www.bse-
mcu.com/](https://www.bse-mcu.com/)
- รัตนา นิรมัย. (2024). การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษา. *Journal
of Organizational Management Excellence*, 2(2), 1-19.